

SLUTRAPPORT

LEKPROJEKTET PÅ SÖDERMALM

“Jag tyckte lekklubben
var jätte bra för alla fick
bestämma på slutet och
det tyckte jag var bra för
jag tyckte det var lite orättvist
när bara jag och S fick bestämma”

Skolhuvudman: Södermalms Stadsdelsförvaltning

Projektansvarig: Karin Eriksson Lindström 08-508 122 27 karin.eriksson.lindstrom@stockholm.se

Projektledare: Maggie Dillner 070-793 68 15 maggie@speciella.com

Projektledare: Anna Löfgren 070-404 34 64 anna@speciella.com

Projektid: 2015-01-01 – 2016-12-31

Projektsammanfattning	4
Bakgrund.....	4
<i>Syftet med vårt projekt.....</i>	<i>5</i>
Genomförande	7
<i>Information om projektet.....</i>	<i>7</i>
<i>Föreläsning för all personal.....</i>	<i>8</i>
<i>Uppstart för leklotsarna</i>	<i>8</i>
<i>Lekinsatsen.....</i>	<i>9</i>
<i>Handledning.....</i>	<i>10</i>
<i>Utveckling och dokumentation.....</i>	<i>10</i>
<i>Utvärdering.....</i>	<i>10</i>
Resultat.....	12
<i>Resultat utifrån våra uppsatta mål.....</i>	<i>12</i>
Analys och tolkning.....	18
<i>Att ta fram ett arbetssätt att arbeta med lek, socialt samspel och inkludering på förskolor.....</i>	<i>18</i>
<i>Att komplettera befintliga träningsprogram från habiliteringen med en fokuserad lekinsats.....</i>	<i>19</i>

<i>Metoder för att mäta</i>	20
<i>Att öka kunskapen hos pedagoger om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, lek och betydelsen av lek för barn med autism</i>	21
<i>Att barnen ska känna gemenskap och delaktighet – och ha roligt tillsammans</i>	22
<i>Utmaningar</i>	23
<i>Övriga reflektioner</i>	24
Lärdomar och rekommendationer	25
Slutord	26
Referenser	27

Projektsammanfattning

Lekprojektet på Södermalm, ett utvecklingsprojekt med stöd från SPSM, hade till syfte att utveckla ett sätt att arbeta med lek och delaktighet för barn med autism på kommunens förskolor. Ett annat syfte var att finna ett arbetssätt för förskolan som kan komplettera habiliteringens insatser.

Personalen på förskolorna har uttryckt att Speciella lekgrupper är ett värdefullt komplement till andra insatser. Barnen, både barnen med autism och deras kamrater, har utvecklats liksom personalen i projektet. Utvecklingen hos barnen med autism har till stor del handlat om lek och samspelsförmågor samt kommunikation. Delaktigheten har generellt ökat och för många har kamrater blivit viktigare. För de andra barnen har bland annat självförtroendet och lekförmågorna ökat liksom acceptansen för olikheter och förmågan att inkludera sina kompisar. Personalen i projektet har utvecklats. De har, menar vi, definierat och förfinat sina pedagogiska relationer. (Mer om pedagogiska relationer: Persson, 2015)

Kompetensen i stadsdelen när det gäller barn med autism har höjts avsevärt under den här tiden, i projektet har vi utbildat cirka 250 personer om autism och lek.

Vi menar att resultaten från projektet visar att Speciella lekgrupper är ett utmärkt komplement till habiliteringens insatser samt ett sätt att arbeta som överensstämmer med förskolans uppdrag och läroplan.

Ett annat syfte i projektet var att barnen skulle känna gemenskap, delaktighet och ha roligt tillsammans – det målet har vi nått med råge. Alla barn har haft roligt och längtat efter lekgrupperna!

Bakgrund

Vi, Karin Eriksson Lindström, specialpedagog på Södermalm och projektansvarig, Anna Löfgren samt Maggie Dillner på Speciella, båda projektledare, hade under en tid samtalat om de dilemman vi tyckte oss se på förskolorna där vi föreläste, utbildade och handledde. Dels saknades generellt kunskap om barn med autism på förskolorna, dels bekymrade vi oss över att barnen med autism inte var så delaktiga i verksamheten som de hade förutsättningar till. Vi såg inte heller att personalen på förskolorna hade tillräckligt med strategier för att arbeta med lek med de här barnen. I Läroplan för förskolan Lpfö 98, reviderad 2016, står "Ett

medvetet bruk av leken för att främja varje barns utveckling och lärande ska prägla verksamheten i förskolan". Här, menade vi, fanns en stor brist avseende barn med autism.

En annan problematik vi kunde se var att många pedagoger (och förskolechefer) blev, i förhållande till habiliteringen, osäkra i sin roll, sin kompetens och sin erfarenhet.

Habiliteringen erbjuder, i de flesta fall, utmärkt handledning och stöd till föräldrar och personal på förskolan. Det vi saknade var dock ett mer jämlikt möte kring barnens utmaningar. Hur skulle vi kunna, med våra olika kompetenser och olika uppdrag, stötta barnen och familjerna på bästa sätt?

Vårterminen 2014 gjorde vi ett pilotprojekt i Södermalms stadsdel där vi startade upp två Speciella lekgrupper. Pilotprojektet föll mycket väl ut och vi bestämde oss då för att söka medel för ett större projekt som skulle ge oss mer omfattande kunskap och erfarenhet.

Syftet med vårt projekt

Syftet var att lyfta lekens betydelse för barn med autism. Vi menar att alla barn har rätt att lära sig leka – funktionsnedsättning eller ej. I lek främjas gemenskap och delaktighet liksom utveckling och lärande. Lek är en förutsättning för inkludering i förskolan.

Ytterligare ett syfte var att hitta ett sätt för förskolan att arbeta med lek, samspel och delaktighet. Vi anser att det generellt saknas strukturerade arbetssätt för att arbeta med lek, som kan komplettera de program som habiliteringen erbjuder för barn med autism. Vår förhoppning var i förlängningen att kunna bidra med kunskap om ett nytt, kompletterande arbetssätt för barn med autism i hela Sverige.

I projektet ville vi att så många barn med autism som möjligt skulle få ta del av en lekinsats. Vi erbjöd två olika insatser, Speciella lekgrupper och så kallade Lekstunder. Speciella lekgrupper var det vi ville arbeta med och trodde på. Lekstunderna tänkte vi oss som ett alternativ för de barn som eventuellt behövde något annat. Alla deltagande barn på Södermalm kom dock att ingå i en lekgrupp.

Speciella lekgrupper är inspirerade av Pamela Wolfbergs arbete Integrated Playgroups ®, IPG. Hon har tagit fram samt forskat på det här arbetssättet sedan 1980-talet. I den översikt som National Autism Center gjort så bedöms det som "established" vilket innebär att det anses vara väl beprövat/beforskat. Wolfberg bygger bland annat sin forskning på Vygotskys teorier.

Vi ville också öka den generella kunskapen om lekens betydelse för barn med autism hos förskolepersonalen. Ett annat syfte var att de skulle få en större medvetenhet om funktionsnedsättningen samt beredas möjlighet att arbeta med inkludering och delaktighet på förskolan på ett positivt sätt. Vår förhoppning var att lekprojektet skulle bidra till en ökad acceptans för olikheter och därmed kunna medverka till ett öppnare kamratklimat och en större lekkompetens hos alla barn på förskolan.

Projektets mål

Så här formulerade vi projektets mål i ansökan:

- ♥ Att ta fram ett sätt att arbeta med lek, socialt samspel och inkludering på förskolor i Södermalms stadsdel
- ♥ Att komplettera befintliga träningsprogram från habiliteringen med en fokuserad lekinsats för alla barn med autism i stadsdelen
- ♥ Att hitta metoder för att mäta barns delaktighet, samspel och spontana kommunikation
- ♥ Att öka kunskapen hos pedagoger i stadsdelen om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF), lek och betydelsen av lek för barn med autism
- ♥ Att barnen på stadsdelens förskolor ska känna gemenskap och delaktighet – och framför allt ha roligt tillsammans!

Speciella lekgrupper

En Speciell lekgrupp består av fem barn: en nybörjarlekare och fyra dragarbarn. Nybörjarlekare är det begrepp vi använder för de barn som har autism, dragarbarn är det begrepp vi använder för de andra barnen i lekgruppen. Dragarbarnen väljs utifrån personlighet och lekförmåga. Vi vill gärna ha en grupp av barn som är dynamisk, någon busig, någon mer tillbakadragen, någon kreativ och så vidare. Gemensamt för dragarbarnen ska dock vara att de kan vara modeller för nybörjarlekaren. De ska vara roade av, och ha förhållandevis lätt för att leka med andra barn och vara en schysst kompis.

Lekgruppen leds av två så kallade leklotsar. Det är personal från förskolan som är intresserad och engagerad samt har kunskap om autism och lek.

Gruppen ses två gånger i veckan, 30–45 minuter under minst sex månader. Leklotsarna ska få handledning från utbildad handledare.

Leklotsarna är själva insatsen i Speciella lekgrupper. Deras uppgift är att uppmärksamma initiativ, guida och stötta både leken och alla barn i leken samt vara en social tolk. Det tar tid att lära sig och att förfina leklotsandet. Det är ett hantverk. Speciella lekgrupper är barninitierade, det vill säga det är barnen som är experter. Barnen vet bäst vad de vill och hur leken bör gå till. De vuxna finns med för att stötta, stretcha och inspirera. I Speciella lekgrupper har vi ingen agenda för vad vi vill lära ut. Inläring och utveckling kommer från nybörjarlekarens egen inre motivation att delta, av att vara en i gruppen. I lekgrupperna får alla leka utifrån sina egna förutsättningar, det vill säga där barnet själv finner lust och glädje.

Genomförande

Nedan följer en översikt över projektets olika delar:

- ♥ Information om projektet
- ♥ Utbildning till personal på Södermalms kommunala förskolor
- ♥ Uppstart för leklotsarna
- ♥ Lekinsats
- ♥Handledning
- ♥ Utveckling & dokumentation
- ♥ Utvärdering

Information om projektet

Vi ville informera alla berörda om projektet. Följande har vi gjort:

- ♥ Information på förskolechefsmöte.
- ♥ Information för utvecklingscheferna.
- ♥ Information på förskolechefsmöte.
- ♥ Utbildning (autism och lek) för förskolecheferna.
- ♥ Enskilda möten med förskolecheferna på alla enheter.
- ♥ Deltagande på möte för stadens samordnare för barn i behov av särskilt stöd.
- ♥ Fem externa studiebesök från övriga Sverige med totalt cirka 50 deltagare.
- ♥ Informerat Hans Dahlin, Förskolesamordnare, Utbildningsförvaltningen Stockholm stad.

Speciella lekgrupper. Hur ofta man ska ses, hur länge, var, med vilka och så vidare. Vi fördjupar oss också i själva hantverket, vad man som leklots gör i en Speciell lekgrupp – och varför. På workshopen fick också lotsarna fylla i de skattningsdokument vi utvecklade under projektet med syfte att försöka mäta eventuell utveckling hos barnen.

Vi har under projektet utbildat 46 leklotsar på 19 workshops.

Lekinsatsen

I samband med våra informationsmöten med stadsdelens förskolechefer fick de erbjudande om att delta i projektet, flertalet var intresserade, några få var av olika anledningar inte det.

- ♥ Under vårterminen 2015 deltog 13 nybörjarlekare i 11 lekgrupper.
- ♥ Under höstterminen 2015 deltog 10 nybörjarlekare i 8 grupper.
- ♥ Under vårterminen 2016 deltog 14 nybörjarlekare i 12 grupper.
- ♥ Under höstterminen 2016 deltog 10 nybörjarlekare i 9 grupper.

Nedanstående bild beskriver hur länge de olika barnen deltagit i projektet.

	VT 15	HT 15	VT 16	HT 16
Pojke 1	■			
Flicka 1				■
Pojke 2	■			
Pojke 3			■	
Pojke 4			■	
Pojke 5	■			
Pojke 6				■
Pojke 7	■			
Pojke 8	■			
Pojke 9				■
Pojke 10				■
Pojke 11	■			
Pojke 12	■			
Pojke 13	■			
Pojke 14			■	
Pojke 15	■			
Flicka 2				■
Flicka 3	■			
Pojke 16	■			
Pojke 17			■	
Pojke 18		■		
Pojke 19	■			
Pojke 20				■
Pojke 21	■			

Ytterligare sex avdelningar med vardera ett barn med autism var initialt intresserade av att delta. De avstod dock efter möte med habiliteringen. Orsaken till det var i några fall att habiliteringen inte ville att förskolan skulle arbeta med lekgrupperna samtidigt som de fick stöd från dem.

Handledning

Under projektet har leklotsarna fått handledning cirka en gång i månaden av oss tre i projektet. Maggie har tagit det största ansvaret för handledningen men vi har alla tillfört mycket utifrån våra olika perspektiv. Vi, framförallt Karin, har också funnits till hands under övrig tid för frågor och reflektioner.

Inför handledningen har leklotsarna filmat arbetet i lekgruppen. Under handledningstillfällena har vi tillsammans i de olika teamen reflekterat över det vi sett på filmerna, över leklotsarnas frågor och hur vi på bästa sätt kan utveckla arbetet. Den första terminen handledde vi ute på förskolorna men det blev alltför tidskrävande och inte så effektivt. Efter det har handledningen ägt rum i förvaltningens lokaler. (På Södermalm ligger de allra flesta förskolor nära förvaltningen.) Totalt har vi handlett vid 83 tillfällen.

Utveckling och dokumentation

Under projektets gång har vi kontinuerligt utvärderat allt vi gjort. Anna har tagit det största ansvaret för den administrativa delen av projektet. Efter föreläsningarna har vi låtit deltagarna utvärdera innehåll och framförande samt bett om kommentarer för att kunna förbättra upplägget.

Under våren 2015 träffade vi alla förskolechefer, dels för att informera ytterligare en gång om projektet, dels för att få en personlig återkoppling från dem och få ta del av deras reflektioner om Speciella lekgrupper. Vi ville tidigt få reda på om vi var på rätt väg. Vi utvärderade med dem och tittade på deras eventuella utmaningar samt tog del av det de tyckte var positivt.

Vi har också haft löpande kommunikation med ledningsgruppen för Södermalms förskolor, där har Karin tagit det största ansvaret då hon har varit projektansvarig.

Utvärdering

Vid slutet av varje termin har vi tillsammans med leklotsarna i varje team utvärderat arbetet. Vi har använt två olika verktyg för att utvärdera projektet. Det ena är ett dokument vi kallar

”Före och efter” och det andra ”Utvärdering Lekprojektet”. ”Före och efter”-dokumentet fick leklotsarna fylla i både i början och i slutet av terminen. Avsikten var att mäta utvecklingen hos nybörjarlekarens förmågor/områden. ”Utvärdering av Lekprojektet” var en individuell utvärdering som bland annat tog upp lotsarnas uppfattning av nybörjarlekarna, dragarbarnen, deras egen insats, huruvida Speciella lekgrupper passar i förskolan och om det är ett fungerande komplement till habiliteringens insatser. I utvärderingen fanns också frågor som rörde den utbildning de fått samt om deras uppfattning av delaktighet och inkludering före och efter lekgruppen.

”Utvärdering av Lekprojektet” har inte förändrats under projektets gång. Det har däremot ”Före och efter” gjort. Vid terminsutvärderingarna fördjupade vi oss i vissa ämnen och lyfte sådant som vi såg var betydelsefullt för lotsarna. I de här utvärderingarna fick vi ny information som vi tillförde i kommande ”Före och efter-dokument. Vi ville se om fler hade samma erfarenheter.

Vi lade bland annat till följande områden: kreativitet, flexibilitet, förmåga till ömsesidighet, förmåga till självreglering samt självkänsla. För att lättare kunna mäta nybörjarlekarens spontana kommunikation lade vi även till frågor kring detta.

För att tydliggöra att alla barn, funktionsnedsättning eller ej, har olika personligheter och förmågor bestämde vi att 8-10 utgjorde normalspannet.

Leklotsarna fick fylla i dokumentet vid varje terminsstart och terminsslut vilket gjort att vissa leklotsar fyllt i utvärderingarna flera gånger. I vår egen utvärdering har vi på grund av detta, räknat antalet svar inte antalet leklotsar som svarat på ett eller annat sätt. Totalt har vi utvärderat vid 18 tillfällen.

Vi hade också en gemensam ”utvärdering/kalas” för alla leklotsar i slutet på vårterminen 2015, där vi ville ge lotsarna en möjlighet att nätverka och att träffa fler i stadsdelen som gjorde samma arbete. De fick också dela med sig av sina bästa tips och återkoppla till oss i projektet vad de tyckte vi kunde utveckla och vad de tyckte var bra.

Leklotsarna utvärderade också med barnen (i den mån de hann och det var möjligt) efter terminernas slut. Några använde sig av vår mall, en del gjorde egna frågor som kändes bekväma för dem och för barngruppen. En del frågade också föräldrarna till dragarbarnen och nybörjarlekarna om de hade några reflektioner kring lekgrupperna.

Resultat

Resultat utifrån våra uppsatta mål

- ♥ Att ta fram ett sätt att arbeta med lek, socialt samspel och inkludering på förskolor i Södermalms stadsdel
- ♥ Att barnen på stadsdelens förskolor ska känna gemenskap och delaktighet – och framför allt ha roligt tillsammans!

Nybörjarlekarna:

I våra utvärderingar beskriver i stort sett alla leklotsar att barnen med autism har utvecklat sina sätt att kommunicera och samspela. Förmågan att leka har stärkts både när det gäller den symboliska förmågan och hur barnen samspelar. För nybörjarlekarna har kompisar och relationerna med dem blivit viktigare. I många fall har barnen börjat kommunicera direkt med varandra istället som tidigare, via en vuxen.

Många leklotsar beskriver i utvärderingarna att motivationen att vara med kompisar har ökat liksom motivationen att delta i förskolans övriga verksamhet. Flera berättar också om ett större självförtroende hos nybörjarlekarna, liksom att den generella utvecklingen hos nybörjarlekarna har ökat.

En del leklotsar har också lyft saker som att utåtagerande beteenden har minskat, att barnen känner sig trygga och glada, att nybörjarlekarna blivit mer flexibla och att deras förmåga att fokusera stärkts.

En del barn med autism har ökat sin ömsesidighet på grund av en förmåga till bättre reglering. Barnen med autism har i de allra flesta lekgrupper blivit mer synliga för de andra barnen och fått en högre status. Många har blivit "lekbara". Alla lotsar har beskrivit att alla barn, oavsett funktionsnedsättning eller ej, har haft väldigt roligt under lekgrupperna och varit engagerade.

Dragarbarnen:

De allra flesta leklotsar beskriver hur dragarbarnen stärkt sitt självförtroende, utvecklat sin lekförmåga och ökat sin acceptans för olikheter. Barnen visar mer omtanke. Flera leklotsar beskriver också hur blyga och mer tillbakadragna barn har tagit plats och växt i lekgruppen.

Många talar om hur dragarbarnen blivit bättre på att inkludera kompisar, inte bara under lekgruppen utan över hela dagen.

Några lotsar har påtalat hur dragarbarnens kommunikation stärkts. Något barn beskrev också själv hur de reflekterar över sin egen roll i leken.

Många lotsar har beskrivit hur effekten av lekgruppen verkar "spilla över" till resten av dagen. Lotsarna berättar hur leken ibland fortsätter direkt efter lektillfället och hur barnen också bjuder in andra att delta. Lek har skett spontant på andra platser och under andra tider på förskolan också.

På vår fråga om barnen varit positiva till lekgrupperna har alla leklotsar svarat ja, både nybörjarlekare och dragarbarn. Många leklotsar har uttryckt att barnens glädje inför lekgrupperna har varit bland det roligaste med projektet.

I intervjuerna som leklotsarna hade med barnen vid terminsslutet uttryckte sig alla positivt till lekgruppen. Barnens uppfattning var att "jag" alternativt "vi" bestämmer i lekgruppen. Det är roligt att få leka det man vill, det är roligt att få leka mer och vara med kompisar. En del tyckte tiden var för kort, några tyckte också att det var trist när bara en bestämmer. Några uttryckte att de fått nya kamrater under lekgruppen.

Johanna Lindqvist (2016) skriver liksom Sven Persson (2015) om vikten av att barn blir lyssnade på och att deras perspektiv tas på allvar. Lindqvist (2016) redogör i sin avhandling hur barnen själva berättar att för att trivas på sin förskola så måste man bland annat få känna tillhörighet till kamrater, man måste få både leka och tänka kreativt, man måste få uppleva fart och spänning och känna sig fri och självständig. Här tror vi att Speciella lekgrupper kan fylla en funktion, både för nybörjarlekare och för dragarbarn.

Vi uppmuntrade leklotsarna att förenkla för de barn med autism som inte kunde utvärdera på samma sätt som de andra barnen. Leklotsarna hade, i de flesta fall, behövt tydligare handledning och strategier för att göra alla barns röster hörda.

I stort sett alla leklotsar har beskrivit att de ökat sin autismspecifika kompetens samt sin kunskap om lek. Vi ser att leklotsarna ofta förmår använda sina nya kunskaper i praktiken. Flera beskriver hur deras sätt att se på lek har utvecklats liksom hur de under den övriga dagen på förskolan använder sig av de strategier de utvecklat i de Speciella lekgrupperna.

I handledningen har de tittat på filmer från lekgrupperna. Tillsammans med sin leklotskollega och övriga i teamet har de fördjupat sina kunskaper i hur man uppmärksammar initiativ, hur man stöttar och stretchar leken och hur man stöttar barnen. De har reflekterat över sig själva, sina unika personligheter och hur man bäst använder dem i arbetet. De har också tillsammans med oss och kollegorna reflekterat över vad de kan utveckla och bli bättre på. Leklotsarna har haft flera utmaningar. Det de flesta lyfter upp är svårigheten att ge lagom stöd, veta när man ska gå in och när man ska dra sig tillbaka. En annan utmaning har varit att sätta ihop en fungerande och dynamisk lekgrupp med barn med olika personligheter, förmågor och intressen. Det har inte alltid blivit som leklotsarna hade förväntat sig.

En farhåga som de allra flesta leklotsar uttryckt är en skör och stressad organisation där man inte alltid har personal på plats. Orsaker till det är sjukdom, andra prioriteringar eller annan frånvaro. Förutsättningen för att Speciella lekgrupper ska passa inom förskolans verksamhet, menar alla leklotsar, är att ledningen är positiv och att ledningen stöttar pedagoger att organisera verksamheten.

Vi i projektet hade förväntningar på att barnen, utifrån sina förutsättningar, skulle utvecklas. Att så många av leklotsarna skulle utvecklas så mycket hade vi inte trott.

- ♥ Att komplettera befintliga träningsprogram från habiliteringen med en fokuserad lekinsats för alla barn med autism i stadsdelen

I utvärderingarna har vi fått 33 stycken svar (94 %) där leklotsarna uttrycker att lekgrupperna absolut är ett värdefullt komplement till habiliteringens program. Vi har fått två, "ja, till viss del"-svar, (6 %).

Många leklotsar uttrycker i utvärderingen att det man arbetar med i habiliteringens träningsprogram tar barnen med sig in i lekgrupperna. Många talar också om vikten av tid på förskolan för lek, och att barnen lär i lek.

Många talar om hur kommunikationen och samspelet ökar i den kravfria situationen, flera beskriver också dragarbarnen som bra modeller för nybörjarlekaren.

Några leklotsar tar upp ökad delaktighet, självkänsla och bättre tillgång till sin fantasi hos nybörjarlekarna.

Bemötandet från Stockholms olika habiliteringar (samt av landstinget upphandlade alternativ) har varit varierande. En del av de olika habiliteringarnas handledare har uppmuntrat till lekgrupperna och varit intresserade av vad som sker där. Vissa leklotsar har dock blivit motarbetade från habiliteringens sida där habiliteringen inte velat erbjuda sina insatser samtidigt som lekgrupperna pågick. Några har fått räkna in tiden för lekgrupperna i träningen medan andra inte fått det.

På frågan om lekgrupperna tillfört något positivt på förskolan har vi fått 30 "ja, absolut"-svar, (83 %). Sex svar har varit, "ja, lite", (17 %).

Det som återkommer i utvärderingarna är att barnen har roligt och ser väldigt mycket fram mot lekgrupperna. Ytterligare en sak som många talar om är hur nybörjarlekarens status och självkänsla höjts. Leken har blivit viktigare, både för barnen och för pedagogerna. En annan sak som de flesta tar upp är att samspelet och kommunikationen har förbättrats liksom delaktigheten för nybörjarlekaren under hela dagen.

- ♥ Att hitta metoder för att mäta barns delaktighet, samspel och spontana kommunikation

Vårt mål att hitta mätinstrument för att mäta barn med autisms delaktighet, samspel och spontana kommunikation var en utmaning.

I slutet av projektet hade vi följande delar med i skattningsdokumentet:

- ♥ samspel i lek
- ♥ symbolisk förmåga i lek
- ♥ barnets lekrepertoar
- ♥ förmåga till kreativitet
- ♥ initiativförmåga
- ♥ förmåga att kommunicera sina idéer
- ♥ förmåga till ömsesidighet
- ♥ förmåga till flexibilitet
- ♥ förmåga att reglera sig
- ♥ kommunicerar barnet spontant med kompisar
- ♥ svarar barnet spontant kompisar

- ♥ kommunicerar de andra barnen spontant med barnet
- ♥ svarar de andra barnen spontant barnet
- ♥ delaktighet
- ♥ självkänsla

Det vi bedömt vara möjligt och särskilt värdefullt att redovisa är:

- ♥ socialt samspel i lek
- ♥ barnets symboliska förmåga i lek
- ♥ delaktighet
- ♥ kreativitet
- ♥ flexibilitet
- ♥ förmåga att reglera sig
- ♥ kommunikation generellt

Under rubriken Resultat har vi dels använt oss av skattningarna men också av de skriftliga utvärderingar vi fått från leklotsarna. Lekrepertoar, ömsesidighet, initiativförmåga samt de fyra frågorna som rörde kommunikation visade sig vara dels för nära angränsande men också för svåra att tolka för en del lotsar.

Generellt har vi sett att "Före och efter"-dokumentet har krävt ett visst mått av grundläggande kunskap om barns utveckling som inte alla haft då många av verksamhetsstöden inte har utbildning för uppdraget. Dokumentet ställde också alltför höga krav på leklotsarnas autismspecifika kompetens.

Lotsarna har ibland, i början av lekinsatsen skattat på ett visst sätt och senare, i slutet på terminen, skattat på ett helt annat sätt. Vi påbörjade ett arbete med att precisera vad varje siffra skulle stå för men vi bedömde att det skulle vara för komplicerat och ta alltför mycket tid.

Dokumentet "Utvärdering av lekprojektet" som leklotsarna fyllt i, i slutet av varje termin har varit mest hjälpsamt för oss. Svaren därifrån har dock inte alltid stämt överens med de svar vi fått i skattningsdokumentet.

- ♥ Att öka kunskapen hos pedagoger i stadsdelen om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF), lek och betydelsen av lek för barn med autism

I projektet har vi bjudit in och utbildat långt fler pedagoger och övrig personal än vi initialt tänkte. Det har varit mycket uppskattat. Om autismkompetensen höjts hos den personal som inte ingått i projektet har vi inte utvärderat. Det vi dock ser är att utbildningen varit extra viktig för de avdelningar där man har haft Speciella lekgrupper. Förståelsen och intresset från kollegor har varit större då alla deltagit på föreläsningen vi erbjudit.

Vårt eget lärande:

Under de här två åren har vi lärt oss ofantligt mycket. Vi har under den här tiden utvecklat arbetssättet Speciella lekgrupper. Vi har exempelvis förändrat våra rekommendationer från ett till två barn med autism i gruppen till att man endast har ett barn med, vi rekommenderar också att man håller på i minst sex månader – gärna längre.

Det har blivit tydligt för oss hur leklotsarnas utbildningsnivå påverkar arbetet, vi är också mer medvetna om hur byte av personal påverkar resultatet. Arbetssätt och värdegrund i organisationen påverkar självklart förskolans och förskolans vardag – inklusive Speciella lekgrupper.

Vi har förstått vikten av att uppmana lotsarna att inledningsvis lägga fokus på dragarbarnen så de får en väl fungerande lekgrupp att arbeta med. Det har också blivit tydligt för oss att det ska vara just fem barn med i gruppen, det är det allra bästa. Fler barn bidrar ofta till en lite rörig situation och färre gör att det blir sårbart dynamiskt och lekmässigt.

Vikten av att sätta rimliga förväntningar på barnen utifrån deras förmågor har också varit något vi lärt oss att förmedla till leklotsarna. Alla barn ska ha roligt i en lekgrupp utifrån sina egna förmågor och intressen. I det kommer motivation och lärande.

I vårt handledande har vi också kommit att tala om meningsskapandet i Speciella lekgrupper. Det kan dels vara hur leklotsen på olika sätt stöttar nybörjarlekaren att förstå sammanhanget och hur hans lek tillhör och tillför något i den stora gruppen, dels har vi sett att dragarbarnen själva skapat mening i leken och inkluderat sin nybörjarlek-kompis. Ett exempel kan vara då alla dragarbarnen leker med garaget och nybörjarlekaren sitter en bit ifrån och radar bilar. "Kolla, hen radar upp alla bilar som ska hit! De står i kö." Ibland kanske inte nybörjarlekaren förstår vad de andra menar, däremot tycker vi oss se att det blir ett meningsskapande för alla barn. Dragarbarnen gör sin kompis delaktig och nybörjaren känner sig delaktig, hen blir lekbar och en i gruppen.

Delaktighet, självständighet och inre motivation är fler av de teman som återkommit under handledningen och som vi skulle vilja utveckla.

Vi har förbättrat vårt sätt att både utbilda och handleda. Vi har blivit tydligare i våra utbildningar, liksom i handledningen. I handledning har vi dels använt oss av filmer där leklotsen haft en specifik frågeställning, dels har vi analyserat lotsarnas olika sätt att arbeta. Vad de gör och vad de inte gör och vad det får för effekter. En viktig lärdom vi gjort är att det är ett oerhört komplext arbetssätt, det finns många rätt sätt att göra. Det viktiga är att reflektera över hur man som leklots agerar och vad det får för olika resultat. Det blir ett medvetandegörande av hur betydelsefullt och avgörande det är hur vi bemöter barnen på förskolan. Leklotsarna gör en lärande resa tillsammans med sin kollega och barnen.

Andra röster från projektet:

Leklotsarna har bett nybörjarlekarnas föräldrar om återkoppling. En del har varit mer intresserade och engagerade och några mindre. Några av de svar lotsarna fått är att föräldrarna sett att nybörjarlekarna blivit mer flexibla, haft färre självskadebeteenden och varit mindre utåtagerande. Föräldrarna pratade också om hur barnen blivit gladare och mer intresserade av kompisar. Ökad flexibilitet, fler initiativ, mer kreativ och en ökad självkänsla var också något de lyfte upp.

Leklotsarna intervjuade också en del av dragarbarnens föräldrar. De berättade att barnen pratade hemma om lekgruppen och att de längtade till den. Några berättade att deras barn fått en ökad självkänsla och hittat sin roll bättre. Någon hade dock önskat mer information om Speciella lekgrupper.

Analys och tolkning

Att ta fram ett arbetssätt att arbeta med lek, socialt samspel och inkludering på förskolor

Vi menar att Speciella lekgrupper är ett utmärkt sätt att arbeta med lek, samspel och delaktighet. Både utifrån det vi själva sett på filmer vid handledningen men också utifrån det leklotsarna har delat med sig av vid handledning och utvärdering. Alla nybörjarlekare har utvecklats under projektets gång. Ett av barnen har under de här två åren gått tillbaka i utvecklingen under en av terminerna. En sannolik förklaring där är att det inte fanns

personal på plats, man kunde inte finna tid för vare sig lek eller andra aktiviteter i liten grupp.

Det är givetvis omöjligt att säga att den specifika och den generella utvecklingen hos alla nybörjarlekare berott på Speciella lekgrupper. Utvecklingen skulle också kunna förklaras med andra träningsprogram, barnens naturliga utveckling eller förskolans andra aktiviteter. Vi är dock benägna att tro att barnens ökade lekförmåga, deras starkare motivation av att bygga relationer och att vara med sina kamrater har att göra med lekgrupperna. Andra förmågor som leklotsarna påvisat som flexibilitet, ömsesidighet, kreativitet och en ökad förmåga till självreglering är alla kopplade till ovanstående förmågor. Granlund et al (2015) beskriver att barnens engagemang verkar öka förmågan till självreglering. Kanske är det just barnens engagemang i lekgrupperna som bidragit till den ökade självregleringen.

Vi vet som sagt inte säkert vad Speciella lekgrupper haft för betydelse för barnens utveckling. En aspekt kan kanske vara pedagogernas växande förmåga att vara lyhörda, föra dialog med barnen, samspela och att ha förmåga att se barnens fulla potential. Persson (2015) beskriver hur just de kvaliteterna hos förskolepersonal prognostiserar barns språkliga, kognitiva och sociala förmågor.

Effekten av en Speciell lekgrupp är som alla andra insatser beroende av om förskolan förmår att göra det på rätt sätt. I projektet har vi räknat antal lektillfällen de olika grupperna fått till. Om leklotsarna fått möjlighet till sina två gånger i veckan ser vi det bästa resultatet. Ytterligare faktorer som påverkat är om de lyckats vara två leklotsar vid merparten av lektillfällena samt om de båda haft möjlighet att gå på handledningen. De två sista faktorerna har vi dock inte registrerat.

Att komplettera befintliga träningsprogram från habiliteringen med en fokuserad lekinsats

Alla svar vi fått in visar på att Speciella lekgrupper har varit ett bra komplement till habiliteringens träningsprogram. 33 "ja, absolut"-svar och två "ja, till viss del". Vi tolkar detta som att lekgrupperna varit ett efterlängtat arbetssätt på förskolorna som tydligt har med förskolans uppdrag att göra: att arbeta med relationer, lek och delaktighet.

Väldigt många leklotsar berättar hur de i träningsprogrammet från habiliteringen tränar på saker som barnet kan komma att behöva i lekgruppen. I lekgruppen kan nybörjarlekaren använda sig av sina nya kunskaper i en kravfri situation, men där ändå barnets motivation

att lyckas, ofta är mycket hög. Vi menar att det här är en stor fördel för nybörjarlekaren – och att de här två arbetssätten kompletterar varandra väl.

En utmaning, som i princip alla berörda leklotsar klarat väl, har varit att ställa om sitt arbetssätt från att vara en som förstärker bra beteenden hos barnen till att vara medlekare och medutforskare. Detta har vi dock tagit upp i handledning och det har efter en kort tid löst sig.

En riktig utmaning har varit habiliteringens (eller motsvarande privata alternativ) handledares olika inställning till lekprojektet. Orsaken till det tänker vi dels beror på personlighet och kunskap hos de olika handledarna men också var i träningsprogrammet barnen befinner sig. Vissa handledare har låtit lotsarna räkna in lekgrupperna i intensivprogrammet och definierat det som "kravfri samvaro med andra barn". Andra handledare har menat att det, i början av ett träningsprogram, inte finns utrymme för en till en och en halv timmas (kravfri) lek i veckan – vilket vi ställer oss starkt ifrågasättande till.

Förskolan och habiliteringen har olika huvudmän (kommun och landsting) och olika uppdrag. Vi hade önskat att det funnits ett större intresse att mötas utifrån dessa olika uppdrag, för barnens och deras familjers skull. Vid några tillfällen under projektet har föräldrar och pedagoger hamnat i kläm mellan habiliteringens krav och förskolans övriga verksamhet, det har varit väldigt, väldigt olyckligt.

Metoder för att mäta

Dokumentet "Utvärdering av lekprojektet" fungerade väl för oss. Utifrån det kunde vi ställa fördjupande frågor och göra nya erfarenheter som utvecklade både projektet och arbetssättet. Utifrån det kunde leklotsarna också beskriva barnen och barnens utveckling. Det korrelerade dock inte med "Före och efter"-dokumentet.

Vi tänker oss flera möjliga förklaringar till att det inte fungerade. Följande punkter kan bidra till att det är svårt att fylla i "Före och efter":

- ♥ Dokumentet var alltför trubbigt och otydligt. På skattningen skulle det exempelvis vid varje siffra behövas en checklista. Vissa frågor var alltför lika, det blev otydligt.
- ♥ Leklotsen saknade utbildning, kompetens och erfarenhet, både vad gäller lek och autism

- ♥ Leklotsen kände inte nybörjarlekaren initialt (nyanställd eller har inte haft möjlighet att observera barnet i lek)
- ♥ Leklotsen hade till en början inte förståelse för vad vi mätte, men med tiden lär sig leklotsen och därmed ändras uppfattningen
- ♥ Leklotsen tränar lek inom ramen för ett träningsprogram där barnet i en given inövad kontext klarar av att leka med utvalda barn, men inte i andra sammanhang
- ♥ Leklotsen refererar till lek med vissa barn, visst material etcetera där leken kan fungera, men i ett annat sammanhang kanske det inte fungerar

”Före och efter”-dokumentet har dock fyllt sin funktion. Det har varit ett utmärkt sätt för leklotsarna att lära känna sina barn, att förstå vad grundsvårigheterna är då man har autism och att träna sig att se, och förstå, utvecklingen hos nybörjarlekarna. Som samtalsunderlag har det fungerat väldigt väl.

Dokumentet har också bidragit till en djupare reflektion kring betydelsefulla begrepp som delaktighet, självkänsla och människosyn. Detta har lett till samtal om alla barns lika värde, hur lever vi det på förskolan? Får alla den respekt och det bemötande de förtjänar?

Att öka kunskapen hos pedagoger om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, lek och betydelsen av lek för barn med autism

Inledningsvis hade vi inte alls intentionen att erbjuda våra föreläsningar för så många. Men då det fanns ett stort intresse och ledningen önskade fler föreläsningar ville vi erbjuda så många som möjligt att ta del av dem. Vi tänkte att ju fler som kände till och intresserade sig för projektet, desto bättre. Vi menar också att för föräldrar (till ett barn med autism) gör det all skillnad i världen att bli bemötta på ett positivt sätt när de besöker den nya förskolan. Om personalen välkomnar familjen och förklarar hur de brukar arbeta med barn med autism skapar man större förutsättningar för trygghet och tillit. Möjligen har våra föreläsningar bidragit lite, lite till det.

I Barnombudsmannens skrift Respekt (2016) står att barn med funktionsnedsättningar efterlyser en större kunskap hos de vuxna som finns nära dem. Önskemålet är särskilt starkt bland barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Det här menar vi är ett utvecklingsområde för både förskola och skola.

Vad gäller våra leklotsar har definitivt kunskapen om autism höjts liksom kunskapen om lek. Det som gjort oss extra glada är att många av lotsarna utvecklat sin förmåga att reflektera över sig själv, sina värderingar och sitt arbetssätt liksom sin förmåga att reflektera och dela med sig till sin kollega. Det kollegiala handledandet har utvecklats och stärkts. Hur väl lotsarna klarat detta beror sannolikt på personliga egenskaper, utbildningsnivå och övriga erfarenheter. Ytterligare en faktor har varit hur väl lotsarna fungerat tillsammans, det är en utmaning att reflektera och bli observerad av någon man inte har förtroende för eller där man helt enkelt inte kan mötas. I projektet har vi förstått vikten av att uppmärksamma signaler för detta tidigt i processen.

Att barnen ska känna gemenskap och delaktighet – och ha roligt tillsammans

Delaktighet och inkludering är ett begrepp vi tidigt lyfte med leklotsarna. Vad är inkludering? Varför är inkludering viktigt? På vilket sätt och för vem? Hur ska det se ut?

Vi beslöt oss för att fokusera på begreppet delaktighet. På workshopen bad vi leklotsarna titta efter markörer som de tolkade som att barnet kände sig delaktigt, detta för att öka medvetenheten av begreppet. Syftet var att flytta fokus från lotsens förståelse av vad delaktighet är till hur barnet eventuellt upplever det. Vi fick återkoppling från lotsarna, allt från att barnet glatt skuttar in på förskolan och räknar med att bli lyssnad på till att nybörjarlekarens föräldrar, från att ha varit mer eller mindre osynliga för de andra barnen, plötsligt blir hälsade på. Begreppet delaktighet kom att löpa som en röd tråd under hela projektet.

Pramling Samuelsson & Sheridan (2003) refererar till Lindahl (2002): för att göra små barn delaktiga krävs mer av oss vuxna än att bara lyssna och låta barnen bestämma. Det handlar mer om att tolka deras agerande och ha tillit till att de klarar olika saker med rätt stöd. Vi tänker att det är på samma sätt med barn med autism som har stora svårigheter. I projektet var det nödvändigt att vi lyssnade till leklotsarna och deras tolkningar av vad nybörjarlekaren ville/behövde.

Barnens glädje och entusiasm inför lekgrupperna har inte gått att ta miste på. Det målet har vi med råge uppnått. Det var inte helt självklart. Vi hade frågeställningar som "Kommer dragarbarnen tycka att det är roligt under hela den långa tiden? Samma barn, samma rum?" Svaret på det är att ja, det tyckte de. Alla barn uppskattade det lilla sammanhanget, möjlighet att få leka ostört nära pedagoger som var engagerade, närvarande och delaktiga.

Singers et al (2013) beskriver hur förskollärarnas bemötande påverkar barnens engagemang. Närvarande och intresserade pedagoger ökar (inte helt oväntat) barnens engagemang i lek och andra aktiviteter. Anmärkningsvärt var att de i sin studie såg att pedagoger som gick in och ur sammanhang hela tiden påverkade barnens engagemang negativt. Vår uppfattning är att på förskolan idag är det inte helt ovanligt med pedagoger i ständig rörelse. Vår tolkning är att dragarbarnen fick möjlighet att vara i ett sammanhang där deras engagemang ökade då leklotsens uppgift är att vara närvarande, inlyssnande och ge exakt det stöd barnen behöver.

Granlund et al (2015) beskriver att ett högt engagemang hos barnen verkar främja psykisk hälsa. Ett högt engagemang verkar också skydda vid olika typer av beteendeproblematik. I Speciella lekgrupper tror vi att leklotsen formas in i ett sammanhang där den "tvingas" vara närvarande med barnen. Vi kan inte se annat är att det gynnar alla barn på förskolan.

Persson (2015) betonar vikten av det han kallar pedagogiska relationer. De pedagogiska relationerna, menar Persson, är helt avgörande för kvaliteten på våra förskolor. Perssons definition på pedagogisk relation är "hur förskolepersonal förstår, agerar, lyssnar på barnet och hur man förmår att se barnets potential och handla så att barnet känner sig engagerat, dugligt och aktivt i sitt lärande", Persson (2015, s 16). Vi menar att i Speciella lekgrupper förfinas de pedagogiska relationerna, inte bara till förmån för nybörjarlekaren, dragarbarnen eller lekgruppen utan för hela verksamheten.

Utmaningar

Södermalm är en av Stockholms större stadsdelar med cirka 127 000 invånare, på Södermalm går cirka 3 000 förskolebarn i de 53 kommunala förskolorna. Det finns 14 förskolechefer och 12 pedagogiska ledare/biträdande förskolechefer. Möjligheterna att förankra vårt projekt i den här stora organisationen har varit en utmaning.

Det har varit personalomsättning på ledningsnivå såväl som verksamhetsnivå. Det här har resulterat i svårigheter att informera samt bidragit till en sämre kontinuitet.

Vår upplevelse är att vi verkat i en "stressad organisation", många spännande projekt pågår samtidigt. Det har inte saknats brist på engagemang hos förskolechefer och leklotsar för projektet, tvärtom. Däremot verkar det ibland ha funnits svårigheter att organisera och prioritera i verksamheten. Konsekvenserna av det har varit att leklotsarna har haft svårt att få till sina lekgrupper, det har varit svårt för båda att delta och ibland har heller inte båda

lotsarna kommit på handledning. I de lekgrupperna har inte barnen utvecklats på samma sätt som i de övriga.

Övriga reflektioner

Resultaten i projektet har varit långt över förväntan. En möjlig orsak till det kan vara att handledningarna och utvärderingarna har varit lite av en fristad för stressade pedagoger, vi har byggt en relation som kanske har påverkat lotsarnas svar i utvärderingarna. Det är ju också möjligt att man "kryddat" sina utvärderingar för att höja sig själv och sitt arbete.

Så för att utvärdera arbetssättet på ett korrekt sätt krävs en välgjord studie av en utomstående forskare. Detta är något vi ser fram emot.

Engagemang:

Engagemang är ett begrepp vi ofta stöter på i nyare litteratur. Singer et al. (2013) skriver att engagemang i lek är viktigt för barns lärande och utveckling. Engagemang kan också sannolikt skydda vid olika så kallade problembeteenden hos barn, Granlund et al. (2015). Vi hade, med facit i hand, velat titta mer på det begreppet inom ramen för lekprojektet. Vi kan dock konstatera att de allra flesta saker vi intresserat oss för har alla varit markörer för engagemang.

Inkludering/delaktighet:

Speciella lekgrupper har definitivt varit fördelaktigt för barnens delaktighet och verksamhetens inkluderande arbete. Det har vi utvecklat tidigare i texten. En annan sak som bidragit till det har varit att de vuxna runt barnet med autism ofta lyssnar, tolkar och översätter i kommunikationen mellan barnen. Det mellansteget har minskat där de haft lekgrupper.

Det vi också till vår glädje sett är att i lekprojektet har verksamhetsstöd/resurser blivit mer delaktiga i arbetsgruppen och i förskolans verksamhet. Man har varit två som ansvarat för lekgrupperna (och för barnet med autism), andra kollegor har också intresserat sig för lekgrupperna.

Närmsta utvecklingszon:

Wolfberg (2003) är i sitt arbete inspirerad av Vygotsky och den proximala utvecklingszonen. I lekgrupperna har vi sett hur barn klarar av att göra saker som de inte gör någon

annanstans. Det kan vara att måla, säga ifrån, reglera sig, dela med sig, läsa av sina kamrater etcetera.

Leklotsar har också beskrivit hur de själva gör saker i lekgruppen som de inte gör någon annanstans. Inställningen förändras mot att allt är möjligt. Lotsarna blir, i ett gynnsamt team, mer lekfulla och kreativa – och mindre ängsliga och osäkra.

Självständighet:

Självständighet är ett begrepp vi samtalat mycket kring. Vi menar att barnen med autism utvecklar en social självständighet i lekgruppen. Barnen leker, samspekar och är ömsesidiga med andra för att de vill – inte för att det ställs krav eller för att det förväntas av dem. Motivationen, och därmed självständigheten, kommer inifrån.

En delaktighet och självständighet som är beroende av en närvarande och tolkande vuxen blir inte hållbart. För att barnen ska kunna vara självständiga i andra miljöer och tillsammans med andra barn och vuxna måste de ha en inre motivation att vara delaktiga och att själva klara av saker. De måste själva äga sin självständighet.

Lärdomar och rekommendationer

En förutsättning för att implementera Speciella lekgrupper för barn med autism i en verksamhet är att det är förankrat på alla nivåer inom organisationen. Man bör hitta kanaler för information, om inte det fungerar kommer personal och föräldrar lätt i kläm. Man bör självklart också kontinuerligt utvärdera arbetet.

Vi har under projektet kommit att förstå hur viktigt det är att förskolecheferna själva äger och ansvarar för arbetssättet. På verksamhetsnivå är stöd från förskolechef och kollegor en förutsättning för att leklotsen ska kunna utföra sitt uppdrag. Information och kommunikation är nödvändigt. Det är viktigt att förutse vardagen med sjukdomar och annan frånvaro och att tillsammans skapa strategier för att säkra lekgruppernas kontinuitet. Det är självklart också nödvändigt att på chefsnivå prioritera om det nu är ett arbetssätt man vill ha på sin förskola.

Valet av leklots har sett lite olika ut. Ibland har förskolechefer valt att ge utbildade verksamhetsstöd en chans att höja sin kompetens och status. Ibland har man valt förskollärare. Fördelen med det senare är att kompetensen stannar inom organisationen

samt att med en adekvat utbildning är det ofta lättare att reflektera och utveckla sin verksamhet.

Handledning är nödvändigt för att leklotsarna ska kunna ha lekgrupper. Det är ett stundtals svårt arbete med barn som utmanar och situationer man inte förstår. Här måste lotsen få stöd kontinuerligt. Vår rekommendation är att man inom verksamheten har handledare som är utbildade för att starta upp och handleda Speciella lekgrupper.

Inledningsvis i projektet sa vi att det kunde vara en eller två nybörjarlekare per lekgrupp. Det vi nu säger är max ett barn per grupp. Det är ofta svårt att lotsa två barn med olika behov i samma grupp. Har barnen liknande behov kanske man klarar det som erfaren lots men i ett initialt skede rekommenderar vi definitivt ett barn per grupp.

Slutord

Vi hade två farhågor i början. Kommer dragarbarnen att tycka att det är roligt under så lång tid? Och kommer leklotsarna att orka?

Jo! Dragarbarnen har under alla veckor och månader tyckt att det varit väldigt, väldigt roligt. Barnen frågar efter lekgruppen och kommer med förslag om vad som ska ske nästa gång. I lekgruppen verkar de uppleva reell delaktighet. I lekgruppen kan man till och med göra sådant som man normalt inte gör på förskolan. Kreativt, tryggt och lite busigt!

Leklotsarna hade i de flesta fall en enorm uthållighet och ett stort engagemang trots ordentliga motgångar ibland. Exempel på det kan vara sjukdomar, tidvis brist på inspiration och barn som utmanat rejält. Trots det har de jobbat vidare. Skälet till det uppger de vara den glädje som barnen uttrycker och utvecklingen hos alla barn. Personalen blir helt enkelt förstärkta att fortsätta sitt arbete.

Sammanfattningsvis kan vi inte annat än att önska att alla barn med autism får tillgång till Speciella lekgrupper. För att kunna leka, samspela och få vänner. För att få ingå i ett sammanhang och få känna mening på sin förskola. Och för att känna sig accepterad som den är och ha värstingshimlasuperkul!

Referenser

Granlund et al (2015) *Tidig upptäckt – tidig insats (TUTI)* Jönköpings Universitet

Johanna Lindqvist (2016) *Educational pathways and transitions in the early schoolyears* Diss., Stockholms universitet

Sven Persson (2015) *En likvärdig förskola för alla barn – innebörder och indikatorer* Vetenskapsrådet, www.vr.se

Pramling, Samuelsson & Sheridan (2003), *Delaktighet som värdering och pedagogik* Pedagogisk Forskning i Sverige 2003, årg 8, nr 1-2, s. 70-84 issn1401-6788

Singers et al (2014) *The teachers role in supporting young children's level of play engagement* Early Child Development and Care, Volume 184, 2014, issue 8

Wolfberg, PJ (2003). *Peer Play and the Autism Spectrum*. Shawnee Mission, Kansas: Autism Asperger Publishing

Läroplan för förskolan, Lpfö98

Barnombudsmannen, Respekt (2016)

